

УДК 338.439

Литвинова О.Н., Судік Є.В., Четверик Т.М.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз забезпечення продовольством країн світу. Виявлено, що головною проблемою є продовольча проблема й продовольча безпека. Зроблено висновки про головні завдання й напрямки рішення цих завдань в Україні.

In the article the analysis of providing food of the world countries is conducted. It is set that a main problem is a food problem and food safety. Conclusions about main tasks and directions of these tasks decisions of Ukraine are done.

Продовольча проблема – це одна із найдавніших глобальних проблем людства. До категорії глобальних вона відноситься тому, що для її розв'язання недостатньо зусиль окремих держав, потрібне добре налагоджене співробітництво всіх країн світу, незалежно від їхнього суспільного ладу. Зрештою, на ній органічно зав'язані інші глобальні проблеми сучасності, такі як демографічна, екологічна, енергетична тощо.

На сьогоднішній день сучасний рівень науково-технічного прогресу, зростання народонаселення планети висувають продовольчу проблему в якості пріоритетних завдань розвитку людства. Незважаючи на істотні зміни, які відбулися в рівнях економічного розвитку в різних сферах забезпечення населення продуктами харчування, проблема продовольчої безпеки все ж таки залишається найважливішою, особливо, в умовах глобалізації.

Різні аспекти даної проблеми аналізувалися в працях вітчизняних науковців, зокрема Р. Мудрака, В. Бойко, А. Онищенко, В. Юрчишина, Б. Пасхавера, А. Павлова та ін. Досліджуючи проблему продовольчої безпеки, було чітко визначено, що головним аспектом здоров'я нації і відтворення людського капіталу є насамперед доступне збалансоване, екологічно чисте харчування. Тому можна сказати, що майбутнє держави, яка прагне досягнення стабільності економічного розвитку, повинно бути пов'язане з підтриманням власного аграрного сектору.

Метою даної статті є аналіз основних переваг ресурсного потенціалу України, необхідне для забезпечення населення продуктами харчування й продовольчої безпеки в умовах глобалізації.

Зараз у сучасному світі спостерігається нерівномірність у виробництві та споживанні продуктів харчування. В країнах, де недостатній розвиток сільськогосподарського виробництва, як правило, і виникають продовольчі проблеми. Це, в першу чергу, стосується країн, що розвиваються. Як показує процес економічного розвитку цих країн, подолати продовольчу проблему самотужки вони не зуміють. Актуальною ця проблема є і для України, тому що обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за останні десятиліття скоротився більше ніж удвічі.

Основними чинниками, які впливають на глобальну продовольчу проблему є:

- природні умови й розміщення населення (загальна площа та структура сільськогосподарських угідь, сільськогосподарський потенціал, клімат, співвідношення між кількістю населення і масою продовольства тощо);
- політична ситуація в світі (позиції політичних сил, наявність міждержавних співтовариств, об'єднань, використання поставок продовольства у політичних цілях);
- світова економіка і торгівля в їхній єдності (продовольство як складова торговельних потоків, роль балансових розрахунків, кліринг);

– світовий транспорт і зв'язок, котрі забезпечують широкий вихід продуктів харчування на зовнішній ринок.

Протягом усієї історії державності проблема стабільного продовольчого забезпечення населення була однією з найважливіших, оскільки від неї залежить національна безпека.

Сьогодні в економічно розвинених країнах проживає менш 15% населення, проте вони виробляють та споживають біля 75% від загального обсягу світового продовольства. Так, самозабезпеченість у США перевищує 100%, у Німеччині становить 93%, в Італії – 78%. Незважаючи на це, питання щодо продовольства обговорювалося в червні 2008 р. на зустрічі міністрів фінансів США, Канади, Європи, Японії. Таким чином, проблема забезпечення продовольством стосується інтересів всіх країн світу.

Від вирішення цієї проблеми залежить життєдіяльність суспільства: здоров'я нації, середня тривалість життя, працездатність людей, адаптація до сучасних високотехнологічних виробничих процесів. Харчування повинне бути безпечним і відповідати науково обґрунтованим нормам. Але, визначити єдину для всієї планети норму харчування важко, тому що зони та регіони Землі об'єктивно розрізняються за витратами енергії, яка необхідна для підтримання життя людини.

За оцінками Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), для нормальної життєдіяльності середня норма харчування для однієї людини має становити 2400 – 2900 ккал. на добу. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал., а очевидний голод настає коли він проходить критичну позначку 1000 ккал. на добу. Що ж стосується структури харчового раціону, то за нормою він має містити не менше 100 г. білків на добу. Харчування, при якому бракує не тільки калорій, а й білків, насамперед тваринного походження, а також жирів, вітамінів, мікроелементів, називається неповноцінним. Неповноцінне харчування значної частини населення країн, що розвиваються, і певної частини бідних прошарків в інших державах – важлива причина низької тривалості життя і хвороб, викликаних білково-калорійною нестачею, гострою нестачею в організмі вітамінів та мінеральних речовин.

Що ж стосується України, то зниження загальних обсягів споживання продуктів харчування, білково-енергетична недостатність раціону харчування, неякісні продукти в комплексі з іншими негативними факторами, такими як погіршення умов життєдіяльності, медичного обслуговування призвели до збільшення серед населення захворювань органів травлення, дихання, хвороб системи кровообігу та обміну речовин тощо. Так, за останній час рівень поширення залізодефіцитної анемії серед жінок 15 – 45 років збільшився майже втричі, а кількість хворих на туберкульоз – більш як у півтора рази.

Саме тому, продовольче забезпечення є глобальною проблемою, вона акумулює практично всі сторони життєдіяльності суспільства: відображає природно-кліматичний, соціально-економічний аспект і безпосередньо пов'язане із продовольчою безпекою країни.

Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, що задовольняє життєво важливі потреби, необхідні для розвитку людини й суспільства. Саме вона залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення [1, с. 40]. Продовольча безпека включає в себе :

– економічну доступність, достатність, безпеку продуктів харчування і їхню якість відповідно до науково обґрунтованих норм;

- підтримку стабільності продовольчого забезпечення населення;
- задоволення значної частини потреб населення продуктами власного виробництва.

Перераховані вище напрямки відображені в розробленому за дорученням Президента України та Кабінету Міністрів України проекті «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» [2, с. 11].

Сільське господарство – це великий потенціал економічного зростання, скорочення бідності та надання послуг у сфері охорони навколишнього середовища, але для того щоб цей потенціал було реалізовано, потрібна активна участь держави – надання ключових суспільних благ, покращення інвестиційного клімату, регулювання використання природних ресурсів і забезпечення бажаних результатів в соціальній області.

Отже, можна зробити висновок, що ключем до розв'язання продовольчих проблем є динамічний розвиток вітчизняного агропромислового комплексу. Але тут є ще багато невирішених проблем. Наприклад, через різке скорочення поголів'я м'ясної худоби в усіх категоріях господарств України у 2003 році призвело до зменшення виробництва м'яса, тому було відкрито кордон для ввезення дешевої польської свинини. За незначний період часу вітчизняні м'ясокомбінати збільшили випуск ковбасних виробів з 271,0 тис. т. до 331,7 тис. т. у 2004 році. Але вже у 2005 році почав відчуватися дефіцит м'ясної сировини, який не компенсувався за рахунок імпорту, що спричинило зменшення обсягів переробки до 308,8 тис. т. [3, с.18].

Країни, що перебувають на постіндустріальному етапі розвитку, займаючись високими технологіями, наукомістким виробництвом, контролюючи світові інформаційні потоки та поглиблюючи міжнародний поділ праці обмежують надходження імпорту на свої продовольчі ринки, зберігаючи при цьому високий рівень продовольчого самозабезпечення. Така політика обходиться не дешево національним бюджетам, але те, що країни з багатовіковою ринковою практикою йдуть на такий крок, підтверджує його об'єктивну необхідність, як невід'ємну умову продовольчої безпеки.

Тоді постає питання, чи здатна Україна, як суб'єкт міжнародних відносин, послідовно, цілеспрямовано й ефективно відстоювати свої економічні інтереси та підвищувати свій рівень економічної безпеки у жорсткому конкурентному протистоянні з такими геополітичними гігантами, як США, ЄС, Росія та іншими країнами світу?

Відомо, що для забезпечення продовольчої безпеки країни Україна володіє великими потенційними можливостями:

- земельна територія – одна з найбільших в Європі (після європейської частини Росії), а за якісним складом ґрунту й біологічній продуктивності угідь є однією з найкращих в світі. В Україні міститься значна частина (за оцінками різних авторів від 7 до 25 %) світових запасів чорноземів і інших родючих ґрунтів суходолу [4, с. 36].
- за експертними оцінками, при раціональній структурі землекористування й відповідному науковому й ресурсному забезпеченню Україна здатна виробляти продуктів харчування на 140 – 145 млн. чоловік або прокормити ще дві такі ж країни [3, с.16];
- вигідним географічним положенням; по території України проходять торговельні транспортні шляхи, наприклад, 4 з 9 міжнародних транспортних коридорів (МТК). Це підкреслює роль України в системі міжнародних транспортних комунікацій Європи та Азії, є необхідною умовою зростання й розвитку галузей економіки [5, с. 23];
- науковим потенціалом для проведення дослідницьких робіт, впровадження наукових розробок в аграрне виробництво;
- кваліфікованими кадрами, якісною системою вищої й середньої освіти;

– сприятливими кліматичними умовами для виробництва продукції сільського господарства й спеціалізації окремих районів.

Україна може вийти на світовий ринок у числі провідних експортерів сільськогосподарської продукції й забезпечити продовольчу безпеку країни.

Особливістю розвитку України стало співпадіння процесів глобалізації з трансформацією соціально-економічної системи. Для переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки було обрано монетаристську модель. Умов, необхідних для її реалізації, в Україні не було. Були відсутні розвинене ринкове середовище й стабільна економіка. На думку українських вчених, модель, нав'язана іноземними радниками, підсилює деструктивні процеси та не принесла очікуваних результатів. Так, земельна реформа, що здійснювалася шляхом роздержавлення, розподілу на паї й приватизації землі, в минулому колгоспів і радгоспів викликала значне погіршення економічних, соціальних і інших проблем.

Про це свідчать економічні результати діяльності аграрного сектору України, які не досягли у цей час, навіть, рівня 1990р. Так, нашій країні належить 2,4% світової площі ріллі, але її частка виробництва зерна скоротилася з 2,5% в 1990 році до 1,8% в 2004 році. Виробництво цукрової сировини – з 14,3% до 6,7%, м'яса – з 4,4% до 1,6%, молока – з 4,5% до 2,2%, яєць – з 2,8% до 1,2% [6, с. 38].

Причинами такого зниження сільськогосподарського виробництва були: незавершеність початих аграрних реформ і відсутність аграрної політики.

В Україні є всі необхідні галузі для задоволення потреб населення в продуктах харчування й забезпечення продовольчої безпеки країни, а саме зернове господарство, цукробурякове, м'ясо, молочне виробництво, птахівництво, виробництво олійних культур, картоплі, овочівництва, садівництва, виноградарство.

Як показано в таблиці 1, Україна спроможна забезпечити своє населення продуктами харчування власного виробництва. Але виробництво м'ясної, молочної, картопляної, овочевої, фруктові та зернової продукції не відповідає нормам продовольчої безпеки. Слід також зазначити, що зернове господарство й вирощування технічних культур, зокрема соняшника, мають низьку окупність. Саму більшу окупність мають картоплярство, овочівництва й вирощування цукрового буряка. Окупність 1 га. в картоплі або овочівництві за ринковими цінами у 30 – 50 разів вище, ніж у зерновому господарстві [7, с. 141].

Слід також зазначити, що процеси глобалізації призвели до зміни структури харчування населення багатьох країн. Наприклад, у Бангладеш, Китаї та Непалі традиційними були рисові блюда, а з 1961 – 2003 рр. відбулося збільшення споживання хліба й хлібобулочних виробів у повсякденному раціоні населення цих країн у 6 – 46 разів [8, с. 53]. Також спостерігається збільшення споживання м'яса й молочних продуктів, що обумовлює зростання виробництва зерна. Вплив глобалізації проявляється в зміні споживчих смаків людей різних країн з різним менталітетом, звичаями щодо національної продукції й наближенні їх до західних зразків. Цей процес обумовлений взаємодією культур, широким інформаційним простором, туризмом.

Останнім часом, для вирішення глобальної продовольчої проблеми використовуються біотехнології, в результаті чого в структурі харчування населення з'явилась значна кількість генетично модифікованих продуктів (ГМО). В сфері торгівлі ці продукти не завжди мають позитивну оцінку, в результаті чого якість харчування населення України знижується. Отже, Україні вкрай необхідно знайти для себе новий напрямок і місце на світовому ринку, спрямовуючи ресурси на конкурентні й гостро

необхідні товари для всього світу. Таким глобальним напрямком може бути продовольча сфера, що безпосередньо пов'язана з розвитком сільського господарства.

Таблиця 1

Рівень виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в кг на душу населення за період 1990-2007 рр.

Показники	Граничне значення	Фактичне значення		Динаміка нормалізованих значень
		1990 рік	2007 рік	
Продовольча безпека				
Калорійність харчування людина на добу, тис. ккал	не менше 2,5	2,94	2,941	безпечна зона
Споживання (за рік/люд.)¹¹:				
м'ясо та м'ясопродукти, кг	не менше 83	84	61,2	небезпечна зона
риба та рибопродукти, кг	не менше 20	28,2	27,6	безпечна зона
молоко та молочні продукти, кг	не менше 380	472,3	255,6	небезпечна зона
яйця, шт.	не менше 290	314	228,0	небезпечна зона
цукор, кг	не менше 38	54,2	43,2	безпечна зона
картопля, кг	не менше 124	322	95	небезпечна зона
овочі, кг	не менше 161	128	73,0	небезпечна зона
фрукти, ягоди, горіхи і виноград (без обробки на вино), кг	не менше 90	125	50,4	небезпечна зона
рослинне масло та інші рослинні жири	не менше 13	34,4	20,4	безпечна зона
хліб та хлібопродукти, кг	не менше 101	121,2	122,4	безпечна зона
зернові культури	не менше 0,8	983	732	небезпечна зона

Ситуація, яка склалась в світі, та реальні можливості України вказують на необхідність розробки стратегії розвитку сільського господарства на тривалий проміжок часу. Вона повинна ґрунтуватися на відповідних науково-практичних висновках, враховувати конкретні умови й можливості, наявні в країні.

Саме розвиток сільського господарства включає в себе всі складові, такі як: наукові дослідження, структуру сільськогосподарського виробництва, соціальну сферу, наявність доріг, підготовку й закріплення кадрів на селі, розвиток самого села. Тому, щоб сільське господарство внесло свій внесок до рішення задач розвитку нашої країни, необхідно щоб держава виділяла в бюджеті кошти на ці напрямки й щорічно їх збільшувала. Розвиток

села створює можливість досягти, високого рівня розвитку сільського господарства й добробуту свого народу, зосередитися на виробництві таких видів продукції, які здавна експортувала Україна, а зараз втратила свій авторитет на міжнародному ринку – це зерно, цукровий буряк. Забезпечити в Україні запаси зерна, насамперед, продовольчого не менш як 70 кг. на одну людину на 3 місяці, що відповідає вимогам ФАО [9, с. 28], мати на внутрішньому ринку високоякісні екологічно чисті продукти харчування й задовольнити потреби населення. Підвищити життєвий рівень та стимулювання платоспроможного попиту населення на продовольство. Налагодити регулювання якості та безпечності харчових продуктів на основі комплексного підходу до контролю, оцінки та регламентації якості продуктів харчування на всіх етапах їх виробництва, переробки, зберігання й транспортування. Відмовитись від експорту генномодифікованих (ГМО) й екологічно забруднених продуктів харчування, вийти на світовий рівень із продовольством, що відповідає якості, брати участь на глобальному рівні у встановленні принципів людської гідності, забезпечити продовольчу безпеку нашої країни.

Література:

1. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. Львівський національний університет імені І. Франка, Львів, «Українські технології», 1990. – 640 с.
2. Лузан Ю. Я., Ситник В.П., Саблук П.Т. Проект «Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року». «Економіка АПК» № 1, 2007. – с.11
3. Данилко В., Юделл С. Статистична оцінка стану, використання та охорони земельних ресурсів // Статистика України. – 2007. – № 1. – с. 16 - 18
4. Балацкий Е. Глобальні інституціональні пастки: сутність і специфіка // Світова економіка й міжнародні відносини. – 2006. – №9. – с. 36
5. Блудова Т. Глобалізація транспортної системи й поняття «Транзитний потенціал країни» // Економіка України. – 2006. – № 10. – с. 23
6. Лисецкий А. Соломко М. Структурний розвиток сільського господарства України // Економіка України. – 2006. – № 12. – с. 38
7. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. – с. 141
8. Гахович Н. Стан і проблеми екологізації промислового виробництва // Економіка України. – 2008. – № 3. – с. 53
9. Власов В. Тенденції й проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері // Економіка України. – 2006. – № 3. – с. 28

Рекомендовано до публікації
д.е.н. Дучинською Н. І. 31.03.09

Надійшло до редакції
20.03.09